

להעמיד באופן כזה שנתחייבו אצל המוכר כנ"ל. ומוכח שבאופן כזה שכבר חל חיוב – אין הגוי יכול להפריש, וכמו שכתב בתוס' רי"ד שם שאף לת"ק שתרומתו תרומה – חוקא בתרומה דנפשיה, ולא בפירות שהיו של ישראל ונתחייבו בתרומה. – מפי הגר"מ וינקלר שליט"א. קיץ תשל"ט.

קנה המוכר בחזרה מן הלוקח – מבואר בראשונים שחייב לעשר מהתורה. ומשמע שדין זה נכון הן לרבנו תם (עתוס' כאן) הן לריב"ם (ער"ש פאה א, ורעק"א).

עוד מבואר ברשב"א שאין שייך פטור 'לקוח' באורח שנתארח אצל הבעלים שהפירות גדלו אצלם, שאסור לו לאכול מדאורייתא. (וכבר נפתח הדבר בראשונים ואחרונים, האם האורח קונה את אשר מוגש לפניו. וע"ע בקהלות יעקב מה. ומ"מ יש לומר שאף אם האורח קונה, אין זה מקח הממועט מ'תבואת זרעך' כי כל עוד לא אכל, בעה"ב יכול ליטלו [וזה בניגוד לפועל שיש לו זכות ממון הלכך היה נחשב 'לוקח' לולא גזה"כ. ועל כן אם קצץ הפועל עם הבעלים ליתן האכילה לבנו – חייב לעשר כדלהלן צב:] וקרינן ביה 'תבואת זרעך' בכל שעה).

ובספר זכר יצחק (לא) באר הדבר, שאין גדר הדין שהטבל הותר ללוקח, שהרי הפסוק 'תבואת זרעך' לא נאמר לגבי טבל אלא לענין מעשר עני. אלא הגדר הוא שבלקוח אין מצוה לעשר, וכיון שפטור מלעשר הרי ממילא אין כאן 'טבל'. ולכן כל שלא הקנה בתורת קנין לאחר הריהו מחויב לעשר שהרי עדיין הוא הבעלים, ולכך חל שם 'טבל' על הפירות וממילא אסורים לכל אדם. ורק כאשר כבר פקעה בעלותו, ששוב אין כאן אדם המצווה, אין כאן 'טבל'.

עוד בדין 'לקוח' – ע"ע בקהלות יעקב ח"ד יא.

יש מן האחרונים שכתבו (ע' מנחת חינוך שצה; אור שמה תרומות ב, יב – אלא ששם העיר שאין חידוש זה מתיישב עם שיטת רבנו תם) שאף על פי שהלוקח פטור מן התורה, אם הפריש – תרומתו תרומה מדאורייתא, שלא התמעט אלא לענין חיוב ההפרשה ולא עצם חלותה.

ובשו"ת אחיעזר (ח"ב יד, ד), אף כי כתב לדחות את הוכחות המנ"ח, כתב שיש מקום לחדש כן מסברא, לפי שאין ה'לקוח' מהוה פטור בעצם התבואה, רק שהלוקח פטור מן ההפרשה (והרי אם חזר המוכר וזכה בהם כנ"ל. והדברים תואמים עם דברי הזכר"י דלעיל. וכיו"ב כתב הגר"ח הל' מעשר שאין זו הפקעה בחפצא. ע"ש). וכן הוכיח כדבריו ממקום אחר שכשהלוקח הפריש, הגם שהיה פטור, אם עתה יחזרו הפירות לבעלים – אינם מפרישים שוב, ומבואר כדברי המנ"ח שאם הפריש הפרשתו הפרשה גמורה. (וכיו"ב כתב בהר צבי שלפי סתימת הפוסקים משמע שאכן הפרשת הלוקח תפטור את המוכר מלהפריש שוב, אם יחזור ויקחנו).

ויש שפקפקו על חידוש זה (ע' שיעורי ר' שמואל קדושין מא: עמ' רנח שהעיר מכך שאסור להפריש מלקוח על פירות שגדלו אצלו, דהוי מן החיוב על הפטור, ואם גם בלקוח תרומתו תרומה מן התורה, מדוע א"א לתרום מזה על זה. וי"ל. וכן הביא בהר צבי בשם ספר אשל אברהם שדחה חידוש זה מהלכה. וע"ע באילת השחר להלן צ.).

דף פט

'תניא אידך: 'דיש' – מה דיש מיוחד דבר שבשעת גמר מלאכה פועל אוכל בו... תניא אידך: 'דיש' – מה דיש מיוחד דבר שלא נגמרה מלאכתו למעשר פועל אוכל בו...'. אם תאמר, כיצד לומדים מדיש שהוא בתלוש, על דבר המחובר לקרקע?

התשובה: כל הדומה לדיש למדנו ממנו; כמו הדיש שהוא דבר שנגמרה מלאכתו מן הקרקע, שכבר אינו צריך לה, אך עדיין לא נגמרה מלאכתו למעשר – אף כל כיוצא בזה. ואמנם דין אחד הוא לתלוש ולמחובר שהפועל אוכל בו, אלא שחלקן התנא מפני שמיעוטו של זה לא ימצא בשל זה, שמיעוטו של המחובר הוא רק קודם שנגמרה מלאכתו מן הקרקע, ומיעוטו של התלוש בדבר שנגמרה מלאכתו למעשר, אולם לאמיתו של דבר דין אחד הוא – דומיא דדיש (פסקי ר"ד. וע' תורת חיים).

'אלא לעולם בארץ, ולא קשיא, בשבע שכיבשו ובשבע שחילקו, דאמר מר: שבע שכבישו ושבע שחילקו נתחייבו בחלה ולא נתחייבו במעשר'. אין להקשות 'מאי דהוה הוה?' – לפי שבדרשת הפסוקים אנו עוסקים ולכך בא הכתוב להדרש, ללמד הדין בתקופה זו (ריטב"א).

– יש להביא מכאן ראייה (וכ"מ מכמה מקומות) שתבואה שגדלה חוצה לארץ ונכנסה לארץ ישראל – פטורה מחלה מדין תורה כמו לענין מעשר. שאם לא כן, מה מקשה כאן ודוחק להעמיד בשבע שכבשו ושבע שחילקו, הלא יש להעמיד בפירות שגדלו בחו"ל ונכנסו לארץ? אלא שגם בחלה אינם חייבים [רק מדרבנן, כדין חלת חו"ל] (עפ"י חזון איש שביעית ב, ב – וכפי שהסכים הב"ח יו"ד סוסי"י שלא). וע' בית ישי (ז) שיישב שיטת הרב"ז (וכן צדד הכס"מ בתירוץ אחד – תרומות א, כב) שגם הגדל בחו"ל שבא לארץ חייב בחלה מהתורה – עפ"י שיטתו שם דעל כרחק א"א להעמיד בפירות חו"ל שאו אין שייך לומר 'גמר מלאכה' לחלה, לפי שהגלגול הוא ההתחלה והוא הגמר, ורק בפירות א"י שייך לומר כן, שיש בהם גם בחינת 'תרומה שבחלה' ושייך על זה שם 'גמר מלאכה', ע"ש באריכות.

ויש לפקפק בעיקר ההוכחה, הלא בלא"ה אפשר להעמיד באופן שהיה הפקר בשעת מירוח ואחר כך זכה בהם וגלגל, וכן לקט שכחה ופאה הפטורים ממעשר וחייבים בחלה – לפי הסלקא-דעתין שהדבר תלוי בחיוב חלה ומעשרות בפועל.

(ע"ב) 'התם משום ביטול מלאכה' – וכשפורך על יד אין ביטול מלאכה (ריטב"א) ואולם כשהולך לסלע ומתכופף לפרך בסלע – מתבטל ממלאכתו (תור"פ).

'פועלים שהיו עודרים בתאנים'. יש גורסים 'אורים בתאנים' [כמו 'אריתי מורי'; 'אורה וסלו' – האורה בתאנים הוא הקוטף] (עפ"י הערוך; ראב"ד בשטמ"ק).

'שתים שתים לא יאכל' – ללא מעשר, אבל אם רצה – מעשר עליהם מפירות אחרים ואוכל (עפ"י רי"ף וש"ד).

דף צ

'פרות המרכסות בתבואה, והדשות בתרומה ומעשר – אינו עובר משום בל תחסום, אבל מפני מראית העין...'. הרמב"ם (שכירות יג, ד) מפרש 'פרות המרכסות' – שמהלכות על התבואה דרך הילוכם, לקיצור הדרך ('מרכסות' – רומסות, דורכות). ואין בזה לאו ד'לא תחסום' שאין זה בכלל 'דישה'. והרמב"ן מסייעו מהירושלאמי (תרומות ט, א) שדרשו שם: 'בדישו' – ולא בדרכו. החידוש הוא, הגם שלפי דרכן התבואה נידושת על ידיהן – אין זו בכלל דישה (עפ"י מאירי; משנה למלך). וכתב הריטב"א שאף

וכן פסק החזו"א (מעשרות ג) להחמיר. אך צידד לחוש לדעת התוס' (ורש"י ורבנו אפרים ורשב"ם ורשב"א) שאפשר שאין להפריש ממנו על טבל שראה פני הבית אחר מירוח.

ב. הלוקח פטור לעשר מן התורה (תבואות זרעך – ולא לוקח), אלא מדרבנן.

א. דעת הרמב"ם (מעשר ב,ב) ורבנו תם שאם קנה קודם מירוח והוא גמר מלאכתם – חייב מן

התורה, שקוראים בזה 'זרעך'. ודוקא כשקנה לאחר מירוח פטור.

ויש מפרשים לדעה זו שאפילו קנה אחר מירוח לא נפטור אלא כשמלכתחילה דעת הבעלים היתה למכור, אבל אם המוכר מירח על דעת אכילה, כבר נתחייבו הפירות ולא נפקע החיוב אצל הלוקח (כן צדד הרמב"ן עפ"י הרמב"ם. וכ"כ הרשב"א הריטב"א והר"ן).

ודעת הריב"ם שלא נפטור מן התורה אלא כשקנה קודם מירוח, אבל אם כבר מירחו המוכר – נתחייבו מן התורה ולא נפקע חיובם.

ומדברי הראב"ד (מעשר ב,ב) נראה לפטור בכל אופן.

ב. יש מן האחרונים שצדדו לומר שאעפ"י שהלוקח פטור, אם הפריש – תרומתו תרומה מן התורה

(עפ"י מנ"ח אחיעזר הר צבי). ויש חולקים (אשל אברהם; הגרש"ר).

ג. חזר המוכר וקנה מן הלוקח – חייב מן התורה (כן מבואר בתוס' בשיטת ר"ת. וכ"מ בר"ש פאה א,ו אף בשיטת ריב"ם).

ד. דוקא לוקח פטור אבל לא אורח שאוכל על שלחן בעה"ב (כ"מ ברשב"א ועוד).

המקח הוא אחד מן הדברים הקובע למעשרות מדרבנן.

ואפילו לא ראו פני הבית או החצר (ראשונים עפ"י מעשרות ב,ח). ודוקא בדבר שנגמרה מלאכתו

(רמב"ם מעשר ג,ג; תוס' עפ"י ביצה לה – שלא כמשמעות רש"י (כאן. וכ"מ ברש"י צב: ד"ה ובנו) שהמקח

קובע בלא גמר מלאכה. וערמב"ן ותוס' שאנץ).

דף פט

רח. באלו מהמלאכות המנויות להלן, פועל אוכל מפירותיו של הבעלים, ובאלו אינו אוכל:

א. חולב, מחביץ ומגבן.

ב. מנכש שומים ובצלים.

ג. בודל בתמרים ובגרוגרות (–מפרידם זה מזה).

ד. טוחן חטים ומרקידן.

ה. לש, מקטף, אופה.

ו. עודר ומקשקש (–מכסה את השורשים שעל פני האדמה).

ז. קצירה, קטיף, ליקוט פירות הנושרין.

ח. קציעת תאנים, לייבשן בשדה לעשותן קציעות.

א. החולב המחביץ (מחבט ובוחש בחלב ובחריציו; מפריד הנוזל מהמוצק) והמגבן – אינו רשאי לאכול בלא רשות,

שאינם דומיא ד'דיש' – גידולי קרקע.

ב. המנכש בשומים ובצלים – אינו אוכל, לא רק כשמנכש את הגרועים מהטובים שאין זו שעת נתינה

בכלים, אלא אף המנכש קטנים כדי לסייע לצמיחת השאר, ונותנם לכלי הבעלים – אינו אוכל, שאין זו

עבודת גמר מלאכה כי עיקרה משום תיקון הגידולים שבקרקע.

[ולדעת רב (צג.) אוכל מהלכות מדינה. ע"ש ברש"י ותוס'].]

ג. הבודל בתמרים ובגרוגרות – אינו אוכל, שכבר נגמרה מלאכתם למעשר, אבל הבודל בתמרים רעים שעדיין לא נתבשלו – אוכל, שעדיין לא נגמרה מלאכתם למעשר.
[מי שנתפרסו עגולי דבלה שלו ושכר פועל לדרסן שוב, וכן נתפתחו חביות יינו ושכר פועל לסותמן – אין הפועל אוכל, שכבר נגמרה מלאכתם למעשר. צב:].

ד. הטוחן חטים ומרקיזן – אוכל, שעדיין לא נגמרה מלאכתם לחיוב חלה.
כן דעת רש"י ורמב"ם (יב,ה). ויש מחלקים בין דברים המיועדים לעשות מהם לחם לדברים שאינם חייבים בחלה כגון קליות (עריטב"א, תד"ה המרכסות).
יש סוברים שרק משעה שנטחן פועל אוכל, אבל מקודם לכן אינו אוכל שכבר נגמרה מלאכתו למעשר ועדיין לא עומד לחלה, רק משנטחן פנים חדשות באו לכאן ואוכל עד שתגמר מלאכתו לחלה (מובא בריטב"א).
ויש סוברים שדבר שנגמרה מלאכתו למעשר, שוב אין פועל אוכל בו, ולא הוזכר גמר חיוב לחלה אלא בדבר שאין חיוב מעשר נהוג בו אלא חלה, כגון בשנות כיבוש וחלוקה (כן נראה ברבב"ד שכירות יב, ה (ע"ש במ"מ), ודעה זו מובאת במאירי. וכיו"ב כתב רבנו יהונתן, ופירש בדבר שהופקר בשעת המירוח).

ה. הלש, המקטף והאופה – אינו אוכל, שכבר נגמרה מלאכתו לחלה.

ו. עודר ומקשקש – אינו אוכל, שהפירות עדיין צריכים לקרקע ולא נגמרה מלאכתם. [ולדעת רב (צג). אוכל מהלכות מדינה].

ז. קוצר, קוטף, מלקט פירות הנושרים – אוכל.

ח. המקצה בתאנים (= שוטחן בשדה להיות קציעות) – אוכל, שעדיין לא נגמרה מלאכתו למעשר לפי שעומדות להעשות קציעות (צב).

לפי תירוצו אחד בתוס' (שם), אפשר שבמקום שאין המנהג לקצות תאנים – אין לו זכות אכילה, שהרי אם היה רוצה לאכול כך הוי גמר מלאכה. ולפי תירוצו שני אין חילוק בדבר, שסו"ס על ידי מחשבתו אין כאן גמר מלאכה למעשר.

ט. א. אלו פעולות תיקון והטעמה, רשאי הפועל לעשותן בפירות שאוכל?

ב. האם ספיתה במלח או קציצת הפועל עם הבעלים על אכילת פירות, קובעים את הפירות לענין חיוב מעשר?
א. נסתפקו בגמרא האם מותר לו להבהבם באור כאשר אין ביטול מלאכה, אם לאו.

א. כנזכר לעיל, לפירוש רבנו תם לא נסתפקו אלא כשאינם ראויים ללא ההבהב אלא ע"י הדחק, אבל אם הם ראויים – מותר להבהב.

ב. יש אומרים שבעיית הבהב לא נפשטה הלכך אסור לו להבהב שספק תורה להחמיר (עפ"י רי"ף ור"ח רמב"ם וראב"ד שכירות יב, י; רמב"ן ועוד). אך אם הבהב ואכל אינו מחזיר ולא מנכים לו משכרו – שכל סילוק בלא דמים כהוצאת ממון מהפועל (ריטב"א. וע' גם רמ"ך ותשב"ץ ח"ב רעב). ויש שכתבו שלמסקנא משמע מאביי ורבא שמתר (עפ"י רי"ד רז"ה ראב"ד בשטמ"ק).

ג. דברים הנאכלים בקליפתם וכשהוא מקלף הם מוכשרים יותר – לא יקלפם גם כשאינן ביטול מלאכה (מאירי).

ספיתה במלח – משמע בתחילת הסוגיא שאסור (ענבים – ולא ענבים ודבר אחר). ולפרש"י הנחה זו נשארת למסקנא (וכן פסק הרי"ף ורמב"ן ועוד).
יש מפרשים שלמסקנא מותר הדבר (עפ"י ראב"ד בשטמ"ק ר"ה ותורי"ד. ועמאירי). או שמא הדבר בספק (ע' בריטב"א).

במקום ביטול מלאכה, כגון הבהוב באור וכמירה באדמה על ידי הפועל עצמו – אסורה. ולא יפריך על גבי סלע ויאכל, אבל מפריך על יד על יד ואוכל.
וכן נראה הדין בפיוצו אגוזים ולוזים, שאסור משום ביטול מלאכה אא"כ על ידי אשתו ובניו (מאירי).
הכשרת האדם לאכילה מרובה – מותרת, כגון שמבטל פתו בציר כדי להרבות תאבונו.

ב. לדברי אב"י, בארץ שהמעשרות מדאורייתא – ספיתה במלח קובעת כגורן. ובחול, במקומות שחייבים במעשר מדרבנן – אין ספיתה קובעת. ורבה הקשה שאין לחלק בין דאורייתא לדרבנן, והסיק שספיתה במלח קובעת רק בשתים ויותר, אבל לא בשאוכל אחת אחת. שאין 'גורן' בלא קיבוץ, ואין קיבוץ פחות משנים.

קציצת הפועל עם הבעלים על האכילה בדבר שלא נגמרה מלאכתו – הרי היא כמקח וקובעת, אך דוקא בשתים ויותר [שחל עליו שם 'גורן' – כי קבצם כעמיר גרנה] ולא באחת.
א. רבנו תם ועוד ראשונים (ערא"ש רמב"ן ריטב"א ועוד – כאן ולהלן צב:) נקטו שכל מקום שגם בלא הקציצה רשאי לאכול מדין התורה, והקציצה היתה מיותרת [אף אם הקציצה באה להגביל האכילה. ערמב"ן ותורא"ש] – אין זו קציצה הקובעת למעשר. ורק כשקוצץ [בשעת השכירות. ערמב"ן] בדברים שאין לפועל זכות אכילה – קובעת.
ב. קביעות קציצה ומקח – אינם אלא מדרבנן. וספיתה – הרשב"א צדד שהיא קובעת מהתורה [וכן אכילת הפירות בפת קובעת שאינה גרועה מספיתה במלח. עפ"י ראב"ד ורשב"א. והרשב"א הוסיף שאכילה בפת קובעת אפילו אחת אחת].
ג. יש אומרים שבמקח אפילו פרי אחד קובע, וחמור הוא מקציצה. ויש חולקים (ע' מעשרות ב,ה מחלוקת תנאים; וע' רמב"ם מעשר פ"ה ג יא; רשב"א בשטמ"ק ובתשובה ח"א סו"ס שא, תורי"ד ותורא"ש).

דף צ

- ר"י. האם קיים איסור חסימה מדאורייתא או מדרבנן באופנים דלהלן? האם לוקה?
א. דישת שעורים שנישרו במים ויובשו.
ב. הולכת הבהמה על התבואה, לקיצור דרכן ולא לשם דישה.
ג. דישה בתבואת תרומה ומעשר.
ד. ישראל הדש בפרתו של נכרי.